

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ЗАМОВНИКА УМИСНОГО ВБИВСТВА

У статті розглянуто дискусійні питання, що стосуються кваліфікації дій замовника умисного вбивства. Проаналізовано види співучасників, які визначені в чинному КК України через призму дій, характерних для замовника умисного вбивства. Вказано, що окремі проблеми кваліфікації дій замовника вбивства не стосуються визначення ролі такої особи, а відносяться до питань відмежування вбивства, вчиненого на замовлення, від інших видів умисних вбивств.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, умисне вбивство, вчинене на замовлення, співучасть, замовник.

Some aspects of intentional murder customer actions qualification are discussed in the article. The types of accomplices that identified in the current Criminal Code of Ukraine are analyzed through the prism of intentional murder customer typical actions. It is pointed out that selected issues of murder customer actions qualification are not connected with the determination of criminal's role, but it is the issues of delineation of murder-for-hire from other types of intentional murders.

Key words: a criminal liability, an intentional murder-for-hire, a complicity, a customer.

В статье рассмотрены дискуссионные вопросы, касающиеся квалификации действий заказчика умышленного убийства. Проанализированы виды соучастников, которые определены в действующем УК Украины через призму действий, характерных для заказчика умышленного убийства. Указано, что отдельные проблемы квалификации действий заказчика убийства не касаются определения роли такого лица, а относятся к вопросам разграничения убийства, совершенного на заказ, от других видов умышленных убийств.

Ключевые слова: уголовная ответственность, умышленное убийство, совершенное по заказу, соучастие, заказчик.

Вступ. Згідно зі статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а в ст. 27 зазначено, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. І саме держава бере на себе обов'язок захищати життя людини. Правове забезпечення охорони права на життя покладено на Кримінальний кодекс України, де в статті 115 безпосередньо визначено, що слід вважати умисним вбивством. Перелік кваліфікованих видів вбивств закріплено в частині другій цієї ж статті, де, поряд з іншими, до вбивств, які визнаються такими, що вчиняються за обтяжуючих обставин, віднесено і вбивство вчинене на замовлення (п.11 ч.2 ст.115 КК України) [1].

Вбивство на замовлення не є новим явищем для сучасного суспільства, адже свідчення про такі вбивства можна зустріти в різні часи розвитку людства протягом багатьох століть. Але в кримінальному праві України визначення «умисне вбивство вчинене на замовлення» є відносно новим поняттям, яке з'явилося в кримінальному законодавстві лише в 1996 році, коли ст. 93 Кримінального кодексу України 1960 року було доповнено пунктом «и», в якому і передбачалася відповідальність за вбивство, вчинене на замовлення [2]

Над різними аспектами кримінально-правової характеристики умисних вбивств працювали вітчизняні й зарубіжні вчені – М. І. Бажанов, Д. І. Лопашук, В. І. Мельник, Д. Й. Никифорчук, С. С. Яценко. Суттєвий внесок в дослідження цих питань зробили у своїх наукових працях Л.А. Андрєєва, С.Д. Бережний, С.В.Бородін, Т. В. Кондрашова, О. М. Попов та інші. Разом із тим, окремі питання продовжують викликати дискусію серед науковців та у правозастосовній діяльності. А, враховуючи суспільну небезпечність таких діянь та їх резонансність у суспільстві, подальші кримінально-правові дослідження окресленої проблеми є актуальними й сьогодні.

Виклад основного матеріалу. У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року умисним вбивством, вчиненим на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України) визнано «умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх» [3]. У своєму дисертаційному дослідженні Д. І. Лопашук запропонував під злочином – вбивство, вчинене на замовлення – розуміти умисне, заборонене КК України, суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), яке посягає на суспільні відносини з охорони життя іншої людини, та полягає у позбавленні життя іншої людини, яке вчиняється незацікавленням у смерті конкретної людини виконавцем з метою отримання певних вигод матеріального чи нематеріального характеру, або з метою недопущення вчинення певних дій не на його користь, за участі (або без нього) посередника (співучасника у формі пособника чи підбурювача), за дорученням замовника (організатора або підбурювача), зацікавленого у позбавленні потерпілого життя, та характеризується необхідним причинно-наслідковим зв'язком між діянням і наслідками у вигляді смерті» [4, с. 70].

Зрозуміло, що вбивство, вчинене на замовлення, вчиняється декількома особами, щонайменш двома – замовником і виконавцем, а отже дії замовника

мають кваліфікуватися як дії співучасника (якщо він не є співвиконавцем). Та при визначенні видів співучасників, залучених до вбивства на замовлення, інколи виникає проблема: ст. 27 КК України, в якій перелічено види співучасників не має такого поняття, як «замовник злочину», а, отже, його дії мають кваліфікуватися як одного зі співучасників – організатора, підбурювача або пособника.

Дії замовника і дії виконавця вбивства тісно пов'язані між собою. Проте вони суттєво відрізняються за об'єктивною стороною. Замовник (якщо він не є одночасно і співвиконавцем вбивства) не позбавляє потерпілого життя, тобто не виконує дій, передбачених об'єктивною стороною злочину. Він, замовляючи вбивство, вчиняє дії, які спонукають виконавця до вчинення даного злочину, тобто стає співучасником [5, с.108].

Відповідно до ст. 27 КК України, залежно від виконуваної ролі, співучасник у злочині може бути визнаним виконавцем (співвиконавцем), організатором, підбурювачем та пособником. Виконавцем (співвиконавцем) у ч.1 цієї ж статті визнається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинили злочин, передбачений Кримінальним кодексом України. Виконавець вбивства на замовлення завжди діє з прямим умислом, тобто така особа усвідомлює, що вона виконує протиправне замовлення на позбавлення життя потерпілого та бажає виконати це замовлення. При цьому саме по собі бажання виконати замовлення на вбивство не є основою дій виконавця. Мотивом вчинення таких дій є бажання виконавця одержати від замовника або уповноважених ним осіб за вчинене вбивство вигоду матеріального чи нематеріального характеру або не допустити вчинення ними певних дій не на його користь [5, с. 110].

Визначення організатора злочину надане в ч.3 ст. 27 КК України. Дії організатора полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб. Організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватися у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо [6]. З цього зрозуміло, що за наявності відповідних підстав замовник вбивства може визнаватися організатором.

Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину (ч.4 ст. 27 КК України). О.В. Ус підкреслює, що в кожному конкретному випадку

вбивства на замовлення замовник фактично виконує підбурювальницькі дії, бо схиляє суб'єкта до вчинення вбивства. І лише за наявності в діянні такого замовлення ще й ознак організації злочину, його дії підлягають кваліфікації за ч.3 ст. 27 і п. 11 ч.2 ст. 115 КК України [7, с.225]. Таким чином, традиційно замовник умисного вбивства, залежно від конкретних обставин справи, визнається або підбурювачем, або організатором злочину.

Однак інколи виникають спірні ситуації, щодо правильної кваліфікації дій замовника: так, наприклад, П.П. Пилипчук та М.І. Мельник вважають за можливе кваліфікувати діяння замовника умисного вбивства як пособника злочину, коли ініціатива дачі доручення на вбивство виходить від самого потенційного виконавця, який, усвідомлюючи, що у майбутнього замовника є зацікавленість у позбавленні потерпілого життя, пропонує свої послуги щодо вчинення вбивства особи за умови виконання замовником певних дій чи утримання від них. Описана ситуація, на думку вчених, містить всі ознаки вбивства на замовлення, коли замовлення здійснюється шляхом погодження на відповідну пропозицію. За таких обставин виконавець убивства, крім своєї основної функції – виконання об'єктивної сторони злочину, здійснює ще й функції підбурювача. Особа ж, яка зацікавлена у позбавленні життя потерпілого, визнається замовником, тому що приймає ініціативу виконавця-підбурювача і вчиняє обумовлені ним діяння. Погоджуючись на пропозицію виконавця, замовник укріплює існуючу в нього рішучість на вчинення злочину, та виконує роль пособника злочину [8, с. 33].

Дії пособника (визначення якого надане в ч.5 ст. 27 КК України) в умисному вбивстві зазвичай можуть полягати в сприянні вчиненню умисного вбивства, як-то організації зустрічі виконавця і замовника, участі в укладанні угоди, різносторонній підтримці виконавця та замовника та ін. Замовник же умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем) [3]. Серед аргументів щодо неможливості визнання дій замовника умисного вбивства виконанням виключно пособницької ролі є твердження О.В. Ус, яка підкреслює, що замовник злочину, передусім, має бути ініціатором його вчинення, а ініціатива вчинення вбивства повинна виходити саме від нього. Висловлення згоди на вчинення вбивства, за переконанням вченої, не можна розглядати як його замовлення взагалі [7, с. 226]. Пособницькі ж дії можуть бути притаманні замовнику лише у випадках виконання їх поряд із підбурюванням до злочину, або як один з елементів організації його вчинення.

Існує й інша думка: у кримінально-правовій літературі вбивство на замовлення розглядається як виконання угоди щодо позбавлення потерпілого життя. Сторонами такої угоди можуть бути кілька замовників, кілька виконавців; до цих злочинів можуть бути причетні й посередники між замовником і виконавцем. При цьому ініціатива щодо укладання угоди може виходити від будь-якої зі сторін чи від будь-якої з третіх осіб [5, с.107]. В такому випадку дії замовника можна було б традиційно кваліфікувати як дії підбурювача, або ж організатора злочину (залежно від характеру вчинюваних дій), оскільки вважається, що «ініціатива вчинення злочину може не належати організатору, а бути лише підтримана ним» [9, с. 223].

Лунають думки й про те, що дії замовника взагалі значно відрізняються від дій, властивих організатору та підбурювачу, а тому інститут співучасті має бути розширений, та до вже існуючих співучасників слід додати ще одного – замовника – особу, «яка замовила вчинення злочину (злочинів)» [4, с. 256].

Таким чином, незважаючи на те, що в Постанові Пленуму зазначено, що замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем), дискусія навколо цього питання не припиняється. Проте, на нашу думку, дискутуючи щодо кваліфікації дій замовника вбивства, вчені виходять за його межі і полемізують стосовно відмежування вбивства на замовлення від інших видів вбивств. Так, наприклад, наявність/відсутність ініціативи у замовника вбивства не лежить в площині визначення ролі замовника як організатора, підбурювача або пособника злочину, а переходить до питань відмежування вбивства на замовлення від вбивства, вчиненого за попередньою змовою групою осіб. Відповідь же на ці питання має ґрунтуватись на знаннях про соціальну обумовленість чинної норми «умисне вбивство, вчинене на замовлення». Саме розуміння цих аспектів дозволить чітко визначити ознаки «умисного вбивства, вчиненого на замовлення» та точно охарактеризувати роль замовника й обґрунтувати доцільність/недоцільність розширення переліку співучасників.

Вивчення соціальної обумовленості окремих кримінально-правових норм потребує повноцінного дослідження, принаймні на рівні окремої наукової публікації. Якщо ж дотримуватись традиційної, найбільш поширеної точки зору, то серед ознак, що вирізняють умисне вбивство вчинене на замовлення з-поміж інших видів вбивств є:

- наявність доручення у формі наказу, розпорядження, угоди;
- наявність щонайменш двох суб'єктів – особи, яка доручає вчинити вбивство, та виконавця замовлення;

- у позбавленні життя конкретної особи зацікавленим є замовник вбивства (мотиви при цьому не мають значення);

- виконавець злочину не має зацікавленості у смерті конкретної особи, замовлення на вбивство якої отримує, натомість бажає одержати певну вигоду (матеріального чи нематеріального характеру) або ухилитися від якихось негативних обставин не внаслідок позбавлення життя потерпілого, а за виконання замовлення чи у зв'язку з його виконанням, тобто опосередковано через волю і дії (бездіяльність) замовника або уповноважених на те ним осіб [8, с. 31 - 32].

Перелічені вище ознаки, властиві вбивству, вчиненому на замовлення, не викликають дискусій. Натомість, такі ознаки, як ініціювання злочину виключно замовником (про що вже йшлося вище), або наявність корисливого мотиву у виконавця злочину не знаходять єдності в оцінках вчених. Однак аналіз п.15 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я» дозволяє стверджувати, що корисливий мотив не обов'язково має бути властивий виконавцеві вбивства на замовлення [3]. Головне, на чому робиться акцент при визначенні вбивства саме «умисним вбивством вчиненим на замовлення» є наявність факту замовлення, як публічної оферти в цивільному праві [10, с.75].

Стосовно того, чи обов'язково ініціатива вбивства має належати виключно замовникові вбивства, в постанові Пленуму ВС взагалі немає ніяких роз'яснень, а, вірогідно, цей факт і не повинен братися до уваги при кваліфікації дій учасників, причетних до такого вбивства.

Висновки. Таким чином, умисне вбивство має кваліфікуватись за п.11 ч.2 ст. 115 КК України, як умисне вбивство, вчинене на замовлення за наявності усіх обов'язкових, перелічених вище ознак (основною з яких є наявність доручення), а дії замовника – як підбурювача або організатора (за виключенням тих випадків, коли він виступав в ролі співвиконавця). Питання наявності/відсутності ініціативи вчинення вбивства на замовлення виключно у замовника не впливає на визначення ролі особи, яка замовляє вбивство як підбурювача, пособника або організатора злочину, а входить до кола ознак, за яких подібне діяння має або не має визнаватись умисним вбивством, вчиненим на замовлення. Однак, для глибшого аналізу цього питання та кола інших дотичних аспектів з метою більш точної кваліфікації подібних діянь та однакової практики застосування цієї норми кримінального закону необхідно дослідити соціальну обумовленість існування такої норми в чинному законодавстві, що й розглядається нами як першочергове завдання у подальшій розробці розглянутої проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.04.2020).
2. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і майно суддів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку, та громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 388/96-ВР / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.04.2020).
3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 / Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 27.03.2020).
4. Лопашук Д.І. Убивство, вчинене на замовлення: кримінально-правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 299 с.
5. Бережний С. Д. Умисні вбивства на замовлення: історично-правовий аспект. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С.105-111.
6. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05/conv/print> (дата звернення: 29.03.2020).
7. Ус О. В. Деякі питання відповідальності за умисне вбивство, вчинене на замовлення. *Проблеми застосування і перспективи удосконалення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 7-8 квітня 2006 р. Львів, 2006. С. 224–227.
8. Пилипчук П.П., Мельник М.І. Проблеми кваліфікації умисного вбивства на замовлення. *Право України*. 1999. № 2. С. 31-35.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / А. М. Яценко та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків, 2019. 480 с.
10. Сотула О. С. Умисне вбивство, вчинене на замовлення: порівняльно-правове дослідження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 3, С.72-77.